

Рисунок 2 - Алгоритмическая схема взаимодействия факторов, влияющих на адекватное поведение в экстремальной ситуации

ЧУНОСОВ М.А. МОДЕЛЮВАННЯ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА АДЕКВАТНУ ПОВЕДІНКУ ПРАЦІВНИКІВ ОВС В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Показано можливість моделювання діяльності працівників ОВС в екстремальних ситуаціях; запропонований алгоритм взаємодії факторів, що впливають на адекватну поведінку.

CHUNOSOV M.A. SIMULATION OF THE FACTORS INFLUENTIAL IN ADEQUATE BEHAVIOR OF THE LAW-ENFORCEMENT ORGANS IN EXTREME SITUATIONS

The capability of simulation of activity of the Law-Enforcement organs in extreme situations is rotund; the algorithm of interplay of the factors influential in adequate behavior is offered.

УДК 159.922:373.29

І.М. ШОПІНА

Національний університет внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СЛІДЧИХ ОВС УКРАЇНИ

Проаналізовані сучасні теоретичні підходи до визначення поняття професійної психологічної підготовки, особливості її нормативно-правового регулювання та визначені напрямки її подальшого розвитку.

На сучасному етапі реформування органів внутрішніх справ та приведення вимог до професійного рівня підготовки працівників ОВС у відповідність

до міжнародних вимог, особливе значення набуває проблема професійної психологічної підготовки працівників органів внутрішніх справ. Аналіз сучас-

ного стану цієї складової професіоналізму показує, що її рівень залишає бажати кращого. Насамперед це стосується недостатнього рівня розвитку необхідних для успішного професійного вибору особистісних якостей, що призводить до розчарування у професії та звільнення із слідчих органів. Так, серед всіх служб ОВС найбільша плинність кадрів на першому році служби спостерігається саме в слідчих підрозділах. В 1998 році з ОВС за різними мотивами звільнилися 11,8 % молодих фахівців, у 1999 – 7,3 %, в 2000 – 7,2 % (з підрозділів УБОЗ в 2000 році звільнилися лише 1 % молодих фахівців). Аналіз причин звільнень за власним бажанням показує, що серед них переважають причини, які пов'язані з нереалістичними уявленнями про професію та невмінням адаптуватися до специфічних особливостей служби в ОВС.

Професія слідчого у порівнянні з іншими професіями органів внутрішніх справ характеризується:

- самостійністю рішень, які слідчий приймає як процесуальне незалежна особа;
- особливими вимогами до рівня розвитку його вербального мислення, оскільки основним елементом слідчої діяльності є перетворення отриманої в процесі пошукової та комунікативної діяльності інформації в спеціальні, передбачені законом форми (протоколи, постанови тощо);
- нестандартним, творчим характером службових завдань, що проявляється, зокрема, у побудові слідчих версій;
- необхідністю долати під час розслідування протидію зацікавлених сторін та приймати правильні рішення в умовах дефіциту часу тощо.

Зазначені особливості діяльності пред'являють підвищені вимоги до рівня розвитку вербального інтелекту, емоційно-вольових та комунікативних якостей, недостатній рівень розвитку яких неминуче впливає на ефективність слідчої роботи. Це обумовлює необхідність підтримки та розвитку професійно важливих якостей слідчого, що і має здійснюватись під час занять з професійної психологічної підготовки.

Професійна підготовка визначається як сукупність спеціальних знань, вмінь та навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи у певній галузі, а також процес доведення тим, хто навчається, відповідних знань та вмінь [1, с.80]. Поняття ж професійної психологічної підготовки працівників ОВС трактується досить неоднозначно: як практична підготовка працівників до професійно грамотного вирішення оперативно-службових завдань, успішного подолання психологічних труднощів службової діяльності та вірного врахування її психологічних аспектів, підвищення інтенсифікації та забезпечення ефективності кінцевих результатів праці [2, с.52]; як надання співробітникам основних “азів” психологічних знань, навичок та вмінь використовувати сучасний досвід професійної психології у різноманітних життєвих ситуаціях [3, с.5]; як комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на формування та

розвиток психологічних якостей та стану працівника ОВС [4, с.7]. Аналіз цих визначень показує, що в них представлені лише окремі елементи структури особистості, до того ж різні, що не може не викликати протиріччя під час організації та здійснення заходів даного виду професійної підготовки.

Найбільш повним, на нашу думку, є визначення професійної психологічної підготовки слідчих як організованого та систематичного процесу, спрямованого на формування і розвиток системи знань, умінь, навичок та професійно значущих психологічних якостей, які забезпечують ефективне розв'язання професійних завдань, успішне подолання психологічних труднощів службової діяльності, а також правильне врахування її психологічних аспектів [5, с.9]. На жаль, в ньому відсутнє будь-яке згадування про мотивацію працівників, а, зрозуміло, що наявності знань, вмінь, навичок та необхідних якостей недостатньо, якщо людина взагалі не бажає виконувати певну роботу.

Протиріччя у визначенні сутності професійної психологічної підготовки торкнулися і її нормативного забезпечення. Відповідно до Настанови з організації професійної підготовки рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України (далі - Настанова), затвердженої наказом МВС України № 759 від 21.10.2000 р. [6], психологічна підготовка входить до системи службової підготовки та являє собою комплекс заходів психолого-педагогічного характеру, спрямованих на формування, підтримку і розвиток у працівників професійно важливих психологічних та морально-вольових якостей, внутрішнього самоконтролю під час конфліктних ситуацій, комунікативної культури, психологічної готовності до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях, позитивної мотивації до вибору безпечних способів виконання службових завдань. В даному визначенні відсутній необхідний елемент будь-якої професійної підготовки - оволодіння знаннями, вміннями та навичками. Безумовно, професійно важливі якості є невід'ємною складовою успішності професійної діяльності, але лише усвідомлення психологічних аспектів роботи та володіння широким спектром психологічних вмінь та навичок дозволяє знаходити для таких якостей поле застосування.

Беручи до уваги вищезазначене, надане у Настанові поняття професійної психологічної підготовки працівників ОВС потребує переформулювання. На нашу думку, професійну психологічну підготовку можна визначити як організований та систематичний процес, спрямований на підвищення мотивації до виконання службових завдань, формування, підтримку і розвиток системи спеціальних знань, умінь, навичок і професійно значущих психологічних якостей, які забезпечують ефективне здійснення професійної діяльності.

Мета професійної психологічної підготовки, тоб-

то ідеальна модель її бажаного результату, у відомчих нормативних актах не визначена. Тому відсутність уявлення про результат не дає змоги отримати інформацію щодо ефективності окремих структурних елементів та всієї системи підготовки в цілому, що може привести до непередбачених наслідків такої діяльності. На нашу думку, метою професійної психологічної підготовки є підвищення професіоналізму працівників ОВС на основі оволодіння ними психологічними знаннями, вміннями та навичками, розвитку професійно важливих психологічних якостей та підвищення мотивації до виконання службових завдань.

Зміст психологічної підготовки особового складу ОВС відповідно до Настанови визначається відповідними програмами та тематичними планами, що складаються службою психологічного забезпечення, головними (старшими) психологами разом з працівниками, відповідальними за службову підготовку в МВС України, ГУМВС, УМВС, УМВСТ. При цьому специфіка діяльності окремих служб не враховується, тобто програми розраховані одночасно на всіх працівників структурного підрозділу. Структура професійно важливих якостей слідчого включає наступні інтелектуальні якості: високий рівень інтелектуального розвитку, гнучкість процесів мислення, здатність до аналізу та узагальнення інформації, вміння прогнозувати, наполегливість під час вирішення завдань, творче мислення тощо. Порівняння з професійно важливими інтелектуальними якостями оперуповноваженого карного розшуку, до яких відносять вміння обирати з великої кількості інформації ту, що необхідна для вирішення даного завдання, здатність прийняти правильне рішення за умов недостатності необхідної інформації, її суперечності та відсутності часу на її усвідомлення, показує, що дані структури професійно важливих якостей істотно відрізняються. Диференціація ж навчальних програм для працівників ОВС у залежності від специфіки їх діяльності нормативно не передбачена.

За таких умов не викликає подиву та ситуація, що склалася у системі професійної психологічної підготовки слідчих ОВС України, для вивчення якої нами в лютому-квітні 2002 року нами було проведено анонімне опитування слідчих ОВС та керівництва організаційно-методичних відділів (відділень) із всіх регіонів України. У дослідженні взяли участь 143 особи зі стажем роботи в органах досудового слідства до 22 років. За результатами дослідження 55,2 % опитаних (79 осіб) повідомили, що заняття з професійної психологічної підготовки в органах та підрозділах, де вони працюють, взагалі не проводяться. 56 % слідчих (36 осіб), з якими заняття з професійної психологічної підготовки проводяться, вказали, що зміст таких занять складається з читання вголос наказів МВС України щодо надзвичайних подій з особовим складом (випадків неправомірного застосування зброї, самогубств тощо). 34,4 % (22

опитаних) повідомили, що заняття з професійної психологічної підготовки більш схожі на службові наради і мова на них йде про поставлені перед слідчими службові завдання. І лише 3 особи (2 % від загальної кількості опитаних) повідомили, що на таких заняттях проводиться відпрацювання психологічних вмінь та навичок, необхідних для службової діяльності, що є однією із складових саме професійної психологічної підготовки. Про надання їм психологічних знань не повідомив жодний опитаний.

Таким чином, невизначеність поняття та цілі професійної психологічної підготовки впливає на її зміст, який в органах та підрозділах по-різному тлумачиться. Це призводить до використання часу, що входить до навчальних планів з професійної підготовки, на заходи, які можливо й корисні для діяльності органу або підрозділу, але ж до професійної психологічної підготовки ніякого відношення не мають.

Відсутність чітко визначених цілі та змісту професійної психологічної підготовки впливає і на організаційні форми та методи навчання. Як вже говорилося, 56 % опитаних з тих, які брали участь у заняттях з професійної психологічної підготовки, вказали, що основною організаційною формою навчання в системі професійної психологічної підготовки виступає повідомлення щодо надзвичайних подій з особовим складом ОВС. Безумовно, особовий склад органів внутрішніх справ має отримувати цю інформацію, але під час виробничих нарад або занять з функціональної підготовки. Здійснювати формування, підтримку та розвиток професійно важливих якостей, про що проголошено у Настанові, за допомогою читання наказів неможливо.

Невизначеність мети та змісту професійної психологічної підготовки сприяє відношенню до неї як до другорядної складової професійної підготовки. Вона є єдиним видом службової підготовки, оцінювання результатів якої Настановою з організації професійної підготовки взагалі не передбачено. Виставлення оцінки з професійної підготовки працівнику, службі, органу, підрозділу згідно п.п.11.6. Настанови складається з п'яти оцінок, а саме з: функціональної підготовки; тактики дій в типових і екстремальних ситуаціях; вогневої, фізичної і загальнопрофільної підготовки. Рівень психологічної підготовки при цьому не враховується.

Відсутність системи критеріїв, за допомогою яких можна оцінити результати професійної психологічної підготовки пов'язана з недосконалістю інших елементів цієї соціально-педагогічної системи, проте створення таких критеріїв можливе. На нашу думку, вони повинні включати оцінку психологічних знань, вмінь та навичок, які мають аналізуватися під час складання іспитів із службової підготовки, та оцінку рівня розвитку професійно важливих якостей особистості за результатами психодіагнос-

тичних заходів. Оцінка розвитку професійно важливих якостей має здійснюватися до та після проведення активних форм навчання в системі професійної психологічної підготовки (соціально-психологічних тренінгів) і використовуватися для характеристики ефективності даної форми роботи психолога, не впливаючи на результати успішності працівника в системі службової підготовки. Крім того, доцільно проводити анкетування працівників слідчих підрозділів відносно корисності для їх роботи як теоретичних, так і практичних занять, на основі чого вносити відповідні зміни у навчальні програми.

Аналіз сучасного рівня розвитку системи професійної психологічної підготовки показує, що сьогодні вона не в змозі виконувати покладені на неї завдання. Наслідками цього є невміння працівників використовувати спеціальні психологічні засоби досягнення професійних цілей та, що є не менш актуальним, їх невміння знімати психоемоційну напругу, яка виникає в процесі роботи, конструктивними засобами. 87 % опитаних нами слідчих (125 осіб) повідомили, що основним засобом зняття емоційної напруги, що виникає в процесі виконання службових обов'язків, є вжиття алкогольних напоїв. 6,3 % (9 опитаних) вважають таким засобом спілкування з родиною, 6 % (8 опитаних) - виконання спортивних вправ. І лише один з 143 опитаних (0,7 %) повідомив, що основним засобом зняття емоційної напруги є спеціальні прийоми саморегуляції, чому саме і мають навчати під час занять з професійної психологічної підготовки.

Проблема психологічної компетентності працівників досудового слідства знаходиться у тісному взаємозв'язку з проблемами зміцнення дисципліни та законності в органах внутрішніх справ, і практика дисциплінарного покарання винних може бути діючою лише у поєднанні з навчанням конструктивним засобам поведінки.

З огляду на вищезазначене, система професійної психологічної підготовки слідчих ОВС потребує реформування з метою приведення її у відповідність до вимог сьогодення. Необхідно нормативне закріплення її цілей, визначення змісту та організаційних форм, розроблення методологічної бази та критеріїв оцінки результатів. Програма професійної психологічної підготовки слідчих має складатися саме для цієї категорії працівників ОВС.

Зміст навчання повинен враховувати специфіку саме слідчої діяльності та бути спрямованим, в першу чергу, на розвиток вербального мислення, відтворюючої та творчої уяви, здатності до прогнозування, вміння самостійно планувати та контролювати свою діяльність. Основною організаційною формою навчання має бути не лекція, під час якої слухачі пасивно сприймають інформацію, а активні засоби засвоєння знань, вироблення вмінь та навичок, формування і корекції професійно важливих якостей: практичні заняття та соціально-психологічні тренінги. Досягнення реального результату професійної психологічної підготовки повинно визначатися на основі комплексного психодіагностичного дослідження динаміки розвитку професійно важливих якостей.

Таким чином, реалізація наведених пропозицій дозволить перетворити систему професійної психологічної підготовки в діючий механізм підвищення професіоналізму слідчих органів внутрішніх справ України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Педагогическая энциклопедия /Под ред. И.А. Каирова, Ф.Н. Петрова. -М.: Советская энциклопедия, 1966. -Т.3. - 549 с.
2. Делікатний С.К. Професійно-психологічна підготовка працівників органів внутрішніх справ // Інформаційний бюлетень Республіканського навчально-методичного центру Української академії внутрішніх справ. -1995. -№ 3. -80 с.
3. Цільмак О.М., Рассоха С.І., Ананьєв А.М. Психологічна підготовка працівників органів внутрішніх справ: Навчальний посібник. -Одеса, 1999. - 52 с.
4. Корнев О.М. Професійно-психологічна підготовка працівників підрозділів швидкого реагування міліції України: Автореф. дис... канд. психол. наук (19.00.06). -К.: НАВС України, 2001. -18 с.
5. Кришевич О.В. Психологічні аспекти розв'язання конфліктів у слідчій діяльності МВС України: Автореф. дис... канд. юрид. наук (19.00.06). -К.: НАВС України, 2002. -16 с.
6. Наказ МВС України "Настанова з організації професійної підготовки рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України" від 21.10.2000 р., № 759.

Надійшла до редколегії 05.12.2002

ШОПИНА І.Н. ПРОБЛЕМИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СЛЕДОВАТЕЛЕЙ ОВД УКРАИНЫ

Проанализированы современные теоретические подходы к определению понятия профессиональной психологической подготовки, особенности ее нормативно-правового регулирования и определены направления его дальнейшего развития.

SHOPINA I.N. PROBLEMS OF PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL OPENING-UP OF THE INSPECTORS OF UKRAINE LAW-ENFORCEMENT ORGANS

The modern idealized approaches to definition of concept of professional psychological opening-up are parsed, the features of its normative-legal regulation and are determined directions of its further development.